

Zakonski propisi o načinu klanja životinja, prodaji mesa i proizvoda životinjskog podrijetla od 13. stoljeća do 1916. g. u Republici Hrvatskoj - (I. dio)

P. Džaja, K. Severin, D. Agičić, M. Benić, Zrinka Perić, J. Grbavac i Ž. Grabarević*

Srednjovjekovni Statuti naših otoka i priobalnih gradova postoje od 13. stoljeća, a možda i prije jer se smatra da su neki Statuti postojali i prije, ali nisu sačuvani u pisanom obliku. Ovi Statuti uređuju društveno pravni odnos među žiteljima otoka i priobalnih gradova, njihove obveze i prava. Oni samo u manjem dijelu reguliraju odnos ljudi prema životinjama kako u smislu čuvanja životinja tako i naknade štete učinjene

od životinja bilo da je ona nastala na plodnim njivama, vinogradima i sl., zatim naknade štete počinjene na životinjama te obveze pastira prema vlasniku životinja i sl. Oni propisuju pravila postupanja s mesom, ribom, sirom, kožom i medom. Neki Statuti propisuju cijenu pojedinih vrsta mesa s obzirom na životinju od koje potječe, starosti životinje, ugojenosti, datum

Dr. sc. Petar DŽAJA*, dr. med. vet., redoviti profesor (dopisni autor, e-mail: dzaja@vef.hr), dr. sc. Krešimir SEVERIN, dr. med. vet., izvanredni profesor, dr. sc. Željko GRABAREVIĆ, dr. med. vet., redoviti profesor, Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska; Damir AGIČIĆ, dr. med. vet., Uprava za veterinarstvo, Ministarstvo poljoprivrede Republike Hrvatske, Zagreb, Hrvatska; dr. sc. Marijan BENIĆ, dr. med. vet., Sanatio, d.o.o., Hrvatska; Zrinka PERIĆ, dr. med. vet., Pia-vet. d.o.o., Hrvatska; dr. sc. Jozo GRBAVAC, dr. med. vet., docent, Agronomski i Prehrambeno-biotehnoški fakultet Sveučilišta u Mostaru, Bosna i Hercegovina

prodaje i dr.^{1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15}
 Prodaja mesa dopuštena je bila samo u mesnicama uz obvezno vaganje, a ribe u ribarnicama, u suprotnom su se plaćale kazne.^{16 17 18 19 20 21 22 23 24}
 U nekim gradovima postojali su nadzornici mesa i prodaje mesa, sira i ribe.^{25, 26, 27} Prodavatelji ribe nisu smjeli sjediti pokriveno glave.^{28, 29, 30} Nitko u mesnicama nije smio prodavati

crkotine^{31, 32}, a u slučaju bolesti životinje su se mogle voditi samo u klaonicu, a strogo je bilo zabranjena prodaja smrdljive ribe.³³ U nekim je slučajevima bila propisano da se meso uginulih životinja moglo prodavati izvan klaonice bez kazne,³⁴ a u drugim slučajevima bilo je zabranjena prodaja nezdrava mesa ili crkotine na trgovima.³⁵ Isto je tako bilo propisano da se svaka osoba koja otruje hranom drugu osobu kažnjavala na smrt vješanjem, a žene su spaljivane.³⁶ U Zagrebu su od 1450.-1480. izdani propisi o pregledu mesa. Za mesara kod kojega se dokazalo da je klaao nezdrave životinje i prodavao pokvareno meso bile su predviđene stroge kazne (Zavrnik, 1931.). Ocjenjivanje tržišne vrijednosti mesa vršila su 2 nadziratelja, procjenitelja mesa. Jednog su imenovali građani, a drugog su birali suci. Blago čije je meso bilo namijenjeno prodaji u mesnici nije se smjelo zaklati bez znanja procjenitelja. Klanje se moglo obaviti u klaonicama koje su bile izvan grada. Govedina se prodavala samo u mesnicama, a svinjetina se mogla prodavati i na trgu. U mesnici se nije smjelo prodavati meso bolesnih i suviše mršavih životinja te prljavo i pokvareno meso. Meso bolesnih životinja se oduzimalo i bacalo psima, a cijene mesa su bile administrativno propisane (Strahonja, 1977.). U Hrvatskoj kajkavštini protokole mesarskoga ceha vodili su „cehmeštri“ od 1589. do 1708. g. Predčasnik mesarskog obrta bila je crkvena bratovština Tijela Kristova koja se spominje u 15. stoljeću. Mesari su bili bogati obrtnici, a njihov ceh bio je veoma cijenjen što potvrđuje i njihov oltar u varaždinskoj župnoj crkvi s lijepim nizozemskim lusterom i cehovskim klupama. Mesarski je ceh imao stroga

- 1 Korčulanski statut o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. Hrvatski vet. vjesnik 21, 43-47.
- 2 Lastovski statut iz 1310.g. o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. Hrvatski vet. vjesnik 22, 78-80.
- 3 Splitski statut (1312.) o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. Hrvatski vet. vjesnik 21, 60-63.
- 4 Rapski statut iz 1328. g. o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. Hrvatski vet. vjesnik 23, 44-46.
- 5 Hvarski statut. Književni krug Split.
- 6 Mljetski statut. Književni zavijačni klub Mljet. Split-Dubrovnik.
- 7 Krčki (Vrbanski statut iz 1388). Krk.
- 8 Senjski statut iz 1388. Senj. zb. 34, 5-160.
- 9 Statut grada Trogira. Književni krug Split.
- 10 Trogirski statut o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. Hrvatski vet. vjesn. 22, 56-61.
- 11 Poljički statut. Književni krug Split.
- 12 Veprinac, Kastav, Trsat (2007): Adamić-Rijeka.
- 13 Statut grada Bala. Adamić-Rijeka.
- 14 Mošćenički zakoni i statuti. Adamić-Rijeka.
- 15 Šibenski statut o životinjama, proizvodima životinjskog podrijetla, pastirima i lokvama. Hrvatski vet. vjesn. 22, 48-54.
- 16 kao 1
- 17 kao 3
- 18 kao 5
- 19 kao 8
- 20 Statut paške općine. Pag-Zagreb.
- 21 kao 11
- 22 kao 13
- 23 kao 14
- 24 kao 12
- 25 kao 3
- 26 kao 5
- 27 kao 15
- 28 kao 4
- 29 kao 5
- 30 kao 9

- 31 kao 3
- 32 kao 15
- 33 kao 4
- 34 kao 5
- 35 kao 11
- 36 kao 13

pravila koja je potvrđivao kralj. Cehom je upravljao cehmeštar koji je od članova ceha biran na godinu dana. Neki su u cehu bili tako ugledni da su birani za gradske suce. Među najuglednijim u 17. stoljeću bio je Petar Riđanec. Djetići (pomoćnici) su imali svoj ceh kojemu je na čeku stajao jedan od mesarskih majstora. U pravilima ceha bili su vrlo strogi propisi za crkvene dužnosti majstora, pomoćnika i naučnika, a ceh je pomagao udovice mesara i mesarske djece bez roditelja. U 15. stoljeću Varaždin je imao svega 2500 žitelja, a mesara koliko i puno veći Graz. Toliki broj mesara mogao je preživjeti jer su se uz prodaju mesa bavili prodajom životinja i koža susjednim državama. Za higijenu se brinula gradska općina i uprava ceha. Klanje je bilo dopušteno samo izvan unutrašnjosti grada, jer je u suprotnom sudac zapečaćivao klupe za rasijecanje mesa. Nadzor se vodio u pogledu higijene, mjesta klanja, točnosti vaganja, prekoračivanje cijena. Bile su stroge kazne u slučaju klanja bolesnih krava i prodaje pokvarenog mesa. Kazne su bile novčane, zatvorske i zabrane rada na godinu dana. U slučaju pojave neke zarazne bolesti klanje je bilo zabranjeno (Rapić, 1970.). u Osijeku 1697. nalazimo prve mesare: Eberhardt, Geleschitz, Hummer, Medvecko, Reiuch i Wolbolfl.

Među prvim pravnim dokumentima koji reguliraju pregled stoke prije klanja i pregled mesa za javnu potrošnju Carska naredba izdana za područje Vojne krajine to 13. 12. 1846. g.³⁷ i koja je vrijedila do njena razvojačenja 1873. g. Seljaštvo se 1851. g. upozorava da je patvorenje vina, meda, mljeka, masla i sl. kuhanim i zgnječenim krumpirom, vođom, zemljom, suhim komom kažnjivo kaznenim zakonom.³⁸

Naredba iz 1877. g. br. 2355 koju je potpisao ban Ivan Mažuranić je

propisivala da je svako mjesto gdje se obavljalo rasijecanje mesa trebalo imati dovoljan broj „razgledavača“ za marvu i meso te za to vješte osobe koje su ih mogle zamijeniti. Pregled marve za klanje i mesa za ljudsku uporabu obavljali su živinari, konjski vidari, ranari ili liječnici, a u mjestima gdje nije bilo ovih osoba njih je zamjenjivao neki drugi općinar koji je trebao biti pismen i nepodmitljiv te nije smio biti u srodstvu s osobama koje se bave prodajom i proizvodnjom mesa i proizvoda. Primarno je trebalo razlikovati zdravo od promijenjenog mesa. Obrtnik koji je tržio mesom, životinjama za klanje goveda, telića, ovaca, koza i svinja trebao je osigurati da se iste pregledaju 24 sata prije klanja, dok ostali koji su klali, a nisu obrtnici, bili su u obvezi klanje goveda prijaviti. Zabranjivala se prodaja ne pregledana mesa, a svako novokupljeno govedo, ako se nije odmah klalo, moralo se 10 dana držati odvojeno od ostale stoke. Po kaznenom zakonu obrtnik koji je prodavao ne pregledano meso kažnjavao se prvi put globom od 25-200 forinti i gubitkom novca ili mesa, a drugi put dvostruko više. Isto tako su bile propisane kazne za one koji bi zatajili bolesnu životinju i na taj način bi doprinijeli širenju zarazne bolesti. Za vrijeme pregleda „razgledavač“ je promijenjeno meso odstranjivao i uništavao, a pripadala mu je nagrada iz općinskih sredstava. Samo je zdrava živinčad dobivala „razglednicu“, a u slučaju da je neka životinja bila bolesna ili sumnjiva na bolest, a vlasnik ju je želio zaklati na svoj trošak, u takvim slučajevima tek kada bi se „razgledavač“ uvjerio da je živinče zdravo isto je moglo dobiti dopusnicu. U slučaju da se prije ili poslije klanja dokazalo da je živinče bilo bolesno, a vlasnik ga o svojom trošku nije želio zaklati, takav slučaj „razgledavač“ je prijavljivao općinskom načelniku koji je zabranjivao da se takvo živinče pod rukom zakolje i da se meso od njega potroši. U slučaju

37 Naredba o obveznom pregledu životinja prije klanja i pregledu mesa namijenjenog javnoj potrošnji. 13. 12. 1846. B 5770.

38 Okružnica od 17. 11. 1851. g. br. 18115.

nezadovoljstva vlasnika životinje o nalazu živinčeta bolesnim zbog čega nije mogao dobiti razglednicu, isti je mogao svoje primjedbe iznijeti općinskom načelniku koji je o trošku protutužitelja zatražio druge strukovnjake koji su trebali ispitati predmetno živinče na osnovu čijeg se pregleda odmah dopuštalo, ili zabranjivalo klanje istoga. „Razgledavači“ marve bili su dužni barem svakih 14 dana pregledati mesnice i ostala tržišta svježeg ili priređena mesa i druge prostorije takvih stranaka, njihove sprave i pri tome paziti potječe li meso koje trže od zdrave marve, a ako opaze neku sumnju odmah je trebalo obavijestiti općinskog načelnika. Razglednica izdana po „razgledivaču“ stranci, ovlašćivala ju je na trženje prijesna, svježeg nepokvarena mesa samo na neko vrijeme i to za vrijeme mjeseca svibnja, lipnja, srpnja i kolovoza najdulje 3, a ostala doba godine 4 dana. U svakom mjestu gdje je bilo više mesara trebala je biti jedna zajednička klaonica.³⁹

Ovu Naredbu popratilo je Naputak-za „razgledavače“ marve i mesa, a koji se odnosi na: razgledavanje žive marve za klanje, razgledavanje unutarnjih organa (čestih) zaklanih životinja, razgledavanju mesa ili drugih čestih zaklanih životinja na tržištu, dakle mesa prijesna, kuhana ili prgotovljena, kao i načina, kojim se jestive životinjske česti za čuvanje prerađuju i drže pa i o čistoći i propisanom držanju klaonica, mesnica itd. Mršavo živinče nije bilo za klanje. Meso mršavih životinja kod kojih je količina masti mala za hranu ljudi manje je vrijedilo nego meso dobro uhranjenih životinja, kao i meso mršavih životinja, a koje su bile prije dobroga gojnog stanja prešlo je u loše. Navedene su bolesti životinja od kojih meso nije valjalo, te se zabranjivalo, ili samo dijelom, uvjetno

dopušteno. „Razgledavač“ mesa bio je dužan da poglavarstvu općine odmah prijavi kad se kod koje životinje primijete bjesnoća, otrovanje bedrenica, slinavka i šap, gnjiloća pluća, griža, stroka, goveđa kuga, ikravost. Od bolesti marve za klanje (posjek), uz koje se potrošnja mesa mogla dopustiti, pod manju cijenu i za vlastitu uporabu, jer zdravlju nije škodljivo su: žljezdobolja, sušica, mekušnost kostiju, proljev mokraćne, metiljavost, vrtoglavost, klapajica, ovčja sakagija. Klanjem pod silu podrazumijevalo se klanje zbog frakture pod uvjetom da je ozljeda svježja, kad živinčetu u grlu stane, kad se živinče nadme, kad se izvali plodnica ili kad se iz nje podlije krv.⁴⁰

U slučaju udara groma u neko zdravo živinče te ako isto odmah uginu ukućani su mogli jesti to meso, a prodaja mesa od ovako stradale životinje se kažnjavala. U slučaju da živinče nije uginulo te je unutar 24 sata od događaja zaklano, meso se moglo uporabiti kako je gore navedeno, a ako se držalo duže vremena bolesno te se onda klalo od njega se mogla uporabiti samo koža, a meso nije bilo za ljudsku uporabu te se moralo zakopati.⁴¹ Zabranjena je bila prodaja gnjilih i trulih riba te se zahtijevalo da se zabrani prodaja pečene i sirove ribe po sajmovima, proštenjima i gostionicama. Ovlaštenim ribarom i zakupnicima ribolova dopuštalo se živu ribu prodavati, ako je riba hvatana u živoj vodi, o čemu je valjalo doprinijeti svjedodžbu dotične općine. Sušene ribe iz mrtve vode bezuvjetno su zabranjivane i morala se svagdje uništiti gdje se kod zatekla. Nad prodajom suhe ribe trebalo je posebno bdjeti, a nagnjilu i meku ribu trebalo je zapremeti i uništiti.⁴² Da se

40 Naputak-za razgledavače marve i mesa.

41 Naredba kraljevsko hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 21. rujna 1881. g. br. 17771. kojom se izdaje naputak, kako se ima postupati s mesom goveda ubijenih munjom.

42 Naredba kr. hrvat.-slav.-dalm. zemaljske vlade odjela za unutarnje poslove, od 24. 8. 1875. g.

39 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade odjela za unutarnje poslove, od 5. 5.1877. br. 2355. i zatim naredbe ces. kr. glavnoga zapovjedništva u Zagrebu kao krajiško-zemaljske upravne oblasti, od 30. 6. 1880. g. br. 6454 o razgledbi marve za klanje i mesa.

spriječi prodaja nezdravih i pokvarenih riba, rakova i školjaka za ljudsku hranu te time zaštititi zdravlje ljudi, određuje se: prije rasparčavanja ribe, rakova i školjaka prodavatelj je iste morao dati pregledati nadležnom organu, koji će ustanoviti jesu li navedene životinje svjež, zdrave i za ljudsku hranu prikladne. Pečena riba i suha riba mogla se prodavati javno bude li prilikom stručnog pregleda u vrijeme prodaje za ljudsku hranu pronađena prikladnom, tj. da nije gnjila ili pokvarena. Pregled se obavljao na mjestu dopreme prije prodaje, a pregledavale su se škrge. Ovaj pregled obavljao je uredovni veterinar, a gdje ga nije bilo, uredovni liječnik, a gdje nije bilo ni jednog ni drugog taj posao je obavljao „pregledavač“ marve i mesa⁴³. Meso peradi, riba, divljači, rakova, mekušaca, žaba i kornjača moglo se uvažati u Švicarsku samo u čitavom stanju.⁴⁴ Nevaljale ribe, rakovi i školjke su se uništavale pod nadzorom stručnjaka ili povjerenika. Ako je strana time zadovoljna, a ako nije trebala je tražiti da na pregled iziđe veterinar višeg čina.⁴⁵

Iz Zakona o veterinarstvu iz 1888. g. proizlazi da su mesari, trgovci marvom i tovitelji marve bili dužni u roku od 12 sati prijaviti općini marvu koju su kupovali ili dopremali te općini predati na daljnju pohranu marvinske putnice. Marva mesara i marvinskih trgovaca,

br. 16099 o prodaji ribe za javni potrošak. str. 102.

43 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 16. 9. 1908. g. br. 1355, o strukovnoj pregledbi riba, raka i školjaka namjenjenih javnom potrošku.

44 Okružnica kr. hrv.-slav.-dal. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 5. 3. 1910. g. br. III. B. 3158/2 ex 1909. gljede uvoza mesa od peradi, riba, divljači itd. u Švicarsku.

45 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, od 9. 10. 1915. br. III.2224, kojom se preinačuje čl. 6 naredbe kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 6. 9. 1908. br. 1355, o strukovnoj pregledbi riba, raka i školjaka, namjenjenih javnom potrošku.

koja je izvana dopremljena smjela je na pašu samo odijeljena od domaće stoke, a morala se držati odijeljenom od domaće marve punih 8 dana, računajući od drugog dana, kada je dopremljena. Dok je trajala neka marvinska pošast, vlastne oblasti su zabranjivale mesarima i trgovcima marvom zalaziti u tuđe staje. U gradovima i u mjestima gdje se trošilo mnogo mesa, smjela su se goveda klati samo u javnim klaonicama. Mjesta podizanja javnih klaonica određivala je vlada na prijedlog županijskih upravnih odbora. Kod konja, goveda i kod obrtnog klanja ovaca, koza i svinja valjalo je da živinče, prije nego li bude zaklano i nakon klanja, pregleda uredovni veterinar. Gdje nije bilo uredovnog veterinara određivao se poseban povjerenik koji je pregledavao marvu. Zemaljska vlada trebala je ustanoviti, to jest naredbom propisati koja mjesta će se odabrati za klaonice, kako bi se osposobili povjerenici „pregledavači“ marve te kojim se načinom životinje pregledavaju. Naputkom je bilo propisano mjesto pravljenja klaonica (izvan mjesta, nepristupačno za životinje, čvrsta temelja, tako zidane da se mogu lako očistiti). Klaonički otpad mogao je ići u tekuću vodu, a voda ispod klaonice nije se mogla rabiti za napajanje stoke. Ako se klaonica nije mogla izgraditi uz tekuću vodu moralo se pobrinuti za zdenac, ili za vodovod s izgrađenom odložnom jamom, a ona i odvod su se svaka 24 sata morali okužiti, a pribor i oprema nakon svake uporabe. Goveda su se mogla bezuvjetno klati samo uz nazočnost povjerenika za pregledavanje, a ovce, koze i svinje ako su namijenjene za javnu potrošnju. Poslove „pregledavača“ marve za klanje bezuvjetno je obavljao uredovni veterinar, gdje ga je bilo, a samo tamo, gdje uredovnog veterinara nije bilo, moglo se pregledavanje povjeriti

„sukromnomu“ veterinaru, a gdje i njega nije bilo, posebnome povjereniku koji je morao za taj posao biti osposobljen. Ovaj je povjerenik morao biti stanovnik općine, čudorednoga ponašanja, dovoljno vješt u poznavanju zdrave i bolesne živine te sposoban za vođenje zapisnika marve za klanje.⁴⁶ Izrazito pravo na rasprodaju košer-mesa pripadala je članovima izraelske crkvene općine. U pogledu sječenja „košer mesa“ članovi crkvene općine mogli su sami sjeći meso, davati u zakup i ustanoviti uvjete pod kojim se prepušta sječa košer mesa. Bila je propisana kazna od 20 do 200 forinti za one koji su prodavali košer meso, a da nisu bili ovlašteni od izraelske crkvene općine.⁴⁷ Povjerenici postavljeni za preglede životinja (marve) za klanje i meso, neposredno su od stranke ubirali pristojbe za pregledavanja. Nadopunjuju se pojedini članci iz Naredbe od 1877. i 1880. (broj 2355 i 6454) na način da je u čl. 10 općinama prepušteno da s „razgledavačima“ sklope pogodbu koja je postojala valjana tek nakon odobrenja od podžupanijske vlasti. Tako se mijenja čl. 51 Zakona o veterinarstvu koji glasi: „Nagradu za pregledavanje ustanovljivalo je općinsko zastupstvo dogovorno s pregledavačem. Gdje nije došlo do sporazumijevanja nagradu je određivala kr. kotarska oblast saslušavši mišljenje uredovnog veterinara koji nije stranka. Ako je uredovni veterinar bio stranka, mišljenje je trebao dati veterinar višeg ranga, odnosno zemaljski nadzornik za veterinarstvo. Ovom naredbom izričito je zabranjeno neposredno pobiranje spomenutih pristojbi po povjereniku od stranki, a nije ukinuto staro pravilo da povjereniku pripada nagrada za

razgledbu iz općinskih sredstava“.⁴⁸ Dvije godine kasnije propisana je pristojba za pregled zaklanih životinja koja su se dopremala željeznicom⁴⁹. Za stručni pregled životinja, što se na Varaždinskoj gradskoj klaonici klala izvan za to određenog vremena, a koje su bile opredijeljene za izvoz u inozemstvo, otprema bilo kuda izvan područja grada Varaždina, pripadala je gradskom uredovnom veterinaru, ako mu stranke nisu dale podvoz u naravi, propisanu mjesnu pristojbu za podvoz na gradsku klaonicu i natrag, kao i posebne pregledne pristojbe od svake životinje napose. Za pregled životinja, koje su klane na varaždinskoj gradskoj klaonici izvan za to određenog vremena, a opredijeljene su za potrošnju u gradu Varaždinu, nije pripadala gradskom uredovnom veterinaru nikakva „pregledbena“ pristojba, nego ako stranka nije dala podvoz veterinaru u naravi –propisana je mjesna pristojba za podvoz na klaonici i natrag⁵⁰. Propisana je pristojbu za pregled stoke u svrhu izdavanja dozvole za klanje zabranjenih vrsta goveda. Trebalo je uvesti jednoličan postupak i to za pregled ženske teladi za njezinu rasplodnu sposobnost i za izdavanje potvrde o nalazu dozvole klanja, uredovnom veterinaru nije pripadala nikakva pristojba. Za jednostavni pregled junica i krava na njihovu rasplodnu sposobnost, a ako nije za ustanovljenje steonosti, odnosno

46 Zakon ob uredenju veterinarstva u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji 27. 8. 1888. g.

47 Naredba bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 19. 11. 1889. g. br. 41506 glede prodavanja „košer“ mesa.

48 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 28. rujna 1895. g. br. 49170 glede ubiranja pristojba za pregledbu marve za klanje i mesa za javni potrošak.

49 Rješitba kr. zem. vlade., o.z.u.p., od 14. 10. 1902. br. 74306 glede veterinarskih pristojba za pregledbu zaklanih životinja, što se dopremaju željeznicom.

50 Načelna rješitba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 6. 2. 1904. g. br. 74926 ex 1903., upravljena na kr. velikog županja u Varaždinu glede veterinarskih pristojba za pregledbu životinja zaklanih na varaždinskoj klaonici izvan za to opredijeljenog vremena.

jalavosti potrebno unutarnje, manualno pretraživanje jajnjaka i rodnice te izdavanje svjedodžbe, a nije pripadalo uredovnom veterinaru za pregled, nije pripadala nikakva pristojba. Za unutarnje manualno pretraživanje rodnice i jajnika u svrhu ustanovljenja steonosti, odnosno jalavosti pripadala je uredovnom veterinaru po traženom grlu pristojba od 5 kruna, dok je za izdavanje svjedodžbe, odnosno dozvole za klanje nije pripadala nikakva daljnja pristojba⁵¹.

Glede uporabe mesa i masti životinja oboljelih na ikričavost (ikravosti) mijenjaju se dosadašnji propisi: Meso goveda i svinja i slanina od svinja koje su bolovale od ikričavosti radi zametaka trakavice koji su se mogle naći u pojedinim ikricama, a čije je meso u kojemu se iste nalaze štetno za zdravlje ljudi, zabranjivala se uporaba takvog mesa i slanine, kao i svih ostalih organa takovih životinja za ljudsku hranu. U slučaju nalaza manjeg broja ikrica mogla se uporabiti mast za javnu potrošnju, a u većem broju slučajeva samo za privatnu uporabu i to onda ako se slanina u prisustvu „razgledavača“ na žestokoj vatri istopi. Isto je vrijedilo i za meso goveda i svinja pod uvjetom da se isto podvrgavalo visokoj temperaturi kuhanja. Uporaba mesa i slanine od ikričavih životinja za pravljenje sapuna i sl. bilo je dopušteno bez obzira na stupanj ikričavosti. Prije se takvo meso pred veterinarom moralo učiniti neškodljivim. U svakom drugom slučaju meso se ikričavih životinja neškodljivo uništavalo osim kože goveda.⁵² Dopušten je bio uvoz

mesa u kraljevine i zemlje zastupane u carevinskom vijeću pod uvjetom da je meso pratila svjedodžba iz koje je bilo vidljivo da ono potječe od živih i nakon što su zaklane zdravim proglašenih životinja. Tako je strogo bio zabranjen transport mesa bez svjedodžbe, ili mesa kojega je pratila svjedodžba, a koja nije dokazivalo gore navedeno.⁵³ Meso goveda i svinja oboljelih od lokalizirane tuberkuloze, gdje je bolest ograničena na pojedine organe jedne tjelesne utline (pleure), kod oboljenja jednoga ili više abdominalnih organa moglo se rabiti za javnu potrošnju samo u slučajevima gdje dotična životinja uslijed bolesti nije jako omršavila. Kod jake mršavosti, iako se radi o lokalnoj tuberkulozi, meso se nije moglo rabiti za javnu potrošnju te se moglo uporabiti za tehničke svrhe. Bolesni organi morali su se uništiti kao i sve meso na kojemu su nađene tuberkulozne promjene. Meso goveda i svinja koje su bolovale od opće generalizirane tuberkuloze, gdje je bolest razgranjena po svom organizmu, što znači da je mikroorganizam krvlju raznesen po organizmu, meso se uništavalo. Iznimno kod generalizirane tuberkuloze kad su patološke promjene bile ograničene na pojedine organe te gdje su promjene zacijelile, a životinje nisu jako omršavile meso se iznimno moglo koristiti za javnu potrošnju. Mlijeko krava koje boluju od tuberkuloze vimena moralo se od javne potrošnje isključiti. U slučaju prijepora između stranaka mjerodavno je bilo mišljenje višeg „čina.“⁵⁴ Propisano je izdavanje izkaznica za životinjske sirovine koje se otpremaju na Rijeku⁵⁵. Godine 1906. g. izdaju se

51 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo od 23. 7. 1915. g., br. I.2182/13, o pristojbama uredovnih veterinaru za pregledbu stoke u svrhu izdavanja dozvola za klanje zabranjenih vrsta goveda.

52 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 28. 2. 1898. g. br. 53451 ex 1897. glede uporabe mesa i masti životinja, oboljeli na ikravosti, a kojom se nadopunjuje odnosno mijenja točka 9 slova A. naputka za razgledavače marve uvedena naredbom od 5. 5. 1877. br. 2355.

53 Okružnica kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 18. 5. 1900. g. br. 26091 glede dopreme svježeg mesa u kraljevine i zemlje, zastupane u carevinskom vijeću.

54 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 26. 12. 1901. g. br. 86270, glede uporabe mesa i mlijeka od životinja koje boluju na tuberkulozi.

55 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 31. svibnja 1904. g. br. 49655 glede uredovnih izkaznica za živo-

propisi o pregledu svježeg mesa za izvoz, koji obavljaju uredovni liječnici⁵⁶, a 1907. g. zabranjuje se uvoz i rasparčavanje Irnol sredstva za konzerviranje mesa i kobasica.⁵⁷ Ugovorom između Austrije i zemalja Krune sv. Stjepana propisano je da se sa životinjama i životinjskim proizvodima i predmetima, kojih se hvata kuživo, dolazećim iz jedne države, postupa kao u drugoj državi, to jest onako kako se postupa sa sličnim pošiljkama, koje potječu iz vlastitog područja. Svjedodžba je jamčila da za 40 dana prije otpreme nije vladala prijemljiva bolest u općinskom području i u susjednim općinama. Šuga ovaca nije se uzimala u obzir kod šuge kopitara, a šuga kopitara kod svjedodžbe na ovce. Iskaznica o podrijetlu i zdravlju vrijedila je 8 dana. U slučaju pojave goveđe kuge moglo se ograničiti ili zabraniti uvoženje preživača, životinjskih sirovina te predmeta kojih se kuživo hvata. U slučaju plućne zaraze kod goveda, svinavke i šapa, svinjske kuge i druge „opasne“ bolesti putem prometa u drugu državu, vlada države davala je pravo ograničenja ili zabrane uvažanja za dotičnu bolest osjetljivih životinjskih vrsti iz upravnog kotara u koje je spadalo ono mjesto iz kojeg je okužena otprema potekla. Uvezene svinje trebalo je zaklati u roku od 8 dana.⁵⁸ Godine 1908. izdaje se Naredba o strukovnom

pregledu riba, rakova i školjki.⁵⁹ Kako se došlo do saznanja da veterinari ne pregledavaju životinje prije klanja 1909. g. izdaje se Naredba glede zapisnika o klanju životinja. Strogo je bilo naređeno pregledavanje životinja na željeznicama i parabrodskim postajama.⁶⁰ Dopusšten je bio uvoz kobasica u Švicarsku za mortadelu, salamu od lopatice, salamu od pisane pečenke, krakovske i debrecinske kobasice, smotanu šunku, jetrene kobasice, getski cervelat kobasice, mesne kobasice.⁶¹ Bila je propisana kvota uvoza pojedinih životinjskih vrsta iz Crne Gore. Godišnje se bez carine moglo iz C. Gore uvesti 6000 goveda koja po glavi nisu smjela biti teža od 300 kg, 20 000 ovaca, koza, jaradi ili janjadi za klanje koja su se morala obaviti čim prije, a meso se trebalo potrošiti u općinama Kotarskog satništva u Kotoru. Trebalo je dokazati da su životinje zdrave i da su 40 dana slobodne (proste) od zaraze. Nadalje bez carine je bilo odobreno uvesti 1000 metričkih centi sušene ovčetine ili bravetine za istu namjenu.⁶² Uvoz životinja i životinjskih proizvoda i sirovina propisan je bio s Grčkom, Turskom, Bugarskom, Rusijom,

tinjske sirovine, koje se odpremaju na Rieku.

- 56 Propisi o pregledu svježeg mesa za izvoz koji trebaju obaviti uredovni liječnici od 15. 12. 1906. br. 66343.
- 57 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade odjela za unutarnje poslove od 1. 11. 1907. g. br. 56764. kojom se zabranjuje uvoz i rasparčavanje „Irnol-a“ sredstva za konzerviranje mesa i kobasica.
- 58 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 13. 2. 1908. g. br. III.-B. 96/3. izdana sukladno sa naredbom gospodina kr. ugarskog ministra poljodjelstva od 31. 12. 1907. br. 100000 /III.3.1907. kojom se proglašuje ugovor sklopljen između Austrije i zemalja krune sv. Stjepana, glede uređenja uzajamnih trgovačkih prometnih odnosa te k istom spadajućih provedenih modaliteta. Nadopuna Naredba 16. 7. 1912. br. III 1695/2.

59 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 16. 9. 1908. br. 1355 o strukovnoj pregledbi riba, raka i školjaka namjenjenih javnom potrošku.

60 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 26. 3. 1909. br. III. B.709. glede pregledbe životinja, koje se kolju za izvoz u Austriju i glede vođenja zapisnika na postajama za tovljenje marve.

61 Okružnica kr. hrv.-slav.-dal, zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 7. 6. 1910. g. br. III. B. 1745 glede uvoza kobasica u Švicarsku.

62 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, 12. 6. 1912., br. III.B.1280/1., izdana sukladno sa naredbom kr. ug. ministra poljodjelstva od 9. 3. 1912., br. 22000/ III/3. kojom se oglašuju ustanove o veterinarsko-redarstveninom rukovanju sa životinjama i mesom iz kraljevine Crne Gore.

Srbijom i dr.^{63, 64, 65, 66, 67} Propisano je da od 16. 12. 1915. do 15. 1. 1916. g. cijena za topljenu (taljenu) svinjsku mast bude 700 kruna, za salo i drugu sirovinu netopljenu svinjsku mast 660 kruna, za svježu sirovu slaninu 620 kruna za cijelo područje Ugarske krune po metričkoj centi (100 kg) čiste težine. Od 16. 1. do 15. 2. 1916. cijena za topljenu mast je 650 kruna, za salo i drugu netopljenu svinjsku mast 610 kruna, a svježu sirovu slaninu 590 kruna. U razdoblju od 16. 2. uključivo do 15. ožujka 1916. za topljenu svinjsku mast 600 kruna, salo i drugu netopljenu svinjsku mast 560 kruna, za svježu sirovu slaninu 540 kruna. Poslije 16. ožujka za

topljenu svinjsku mast 550 kruna, za salo i drugu sirovu netopljenu svinjsku mast 510 kruna, a za svježu slaninu 490 kruna.⁶⁸ Za 100 kg:

- za taljenu svinjsku mast od 16. 12. 1915. do 15. 1. 1916. bila je cijena 700 kruna,
- za salo i drugu sirovinu netopljenu svinjsku mast 660 kruna,
- svježa sirova slanina 620 kruna.
- od 16. 1. do 15. 2. 1916.-za topljenu svinjsku mast 6550 kruna, za salo i drugu sirovu netopljenu mast 610 kruna a svježu sirovu slaninu 590 kruna.
- od 16. 2. - 15. 3. 1916.- za topljenu svinjsku mast 600 kruna, za salo i drugu netopljenu svinjsku mast 560 kruna, i svježu sirovu slaninu 540 kruna.
- poslije 16. ožujka za topljenu svinjsku mast 550 kruna za salo 510 kruna, a za svježu slaninu 490 kruna⁶⁹. Kasnije će biti propisano da je potrebna iskaznice za otpremanje svake vrste svinjske masti, slanine i svinjskog mesa željeznicom, brodom ili automobilom u mjesta, koja su izvan područja zemalja Krune sv. Stjepana.⁷⁰

Zaklana telad, svinje, ovce i koze mogle su se bilo kojim načinom iz područja Kraljevine Hrvatske i Slavonije

63 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 7. 7. 1914. br. XII.302/1, izdana sukladno s naredbom gospodina kr. ug. ministra poljodjelstva od 24.3.1914. br.43595/III.B. glede uvoza i provoza životinja, životinjskih sirovina i predmeta, prikladnih za raznos kuživa iz Grčke-proglašuju slijedeće odredbe.

64 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, od 7. 7. 1914. br. XII. 414., kojom se povodom obavijesti, da se je u Turskoj i to naročito u europskom dijelu Turske raširila goveđa kuga, suglasno s naredbom kr. ug. ministra poljodjelstva od 20. 1. 1914. br. 42332 III B, što no ju je izdao sporazumno s gosp. c. Austrijskim ministrom poljodjelstva glede uvoza i provoza životinja, životinjskih sirovina i predmeta prikladnih za raznos kuživa, proglašavaju slijedeće odredbe.

65 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, od 15. 4. 1915. br. III.-497, kojom se oglašavaju ustanove o veterinarsko-redarstvenim rukovanju sa životinjama, životinjskim sirovinama i životinjskim proizvodima iz Bugarske.

66 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, 3. 7. 1912., br. III. B. 1910., izdane sukladno sa naredbom kr. ug. ministra poljodjelstva od 10. 6. 1910. br. 1708 PR. III./3. kojom se oglašuju ustanove o veterinarsko-redarstvenom rukovanju s pošiljkama peradi i životinjskim sirovinama, nadalje o uvozu i provožu životinja, životinjskih sirovina i predmeta, prikladnih za raznos kuživa iz Rusije.

67 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 3. 7. 1912. br. III. B 1912. izdana sukladno s naredbom kr. ug. ministra poljodjelstva od 19. 5. 1910. br. 2690 PR-/III/3. kojom se oglašuju ustanove veterinarsko-redarstvenom rukovanju sa životinjama, životinjskim sirovinama i predmetima, prikladnim za raznos kuživa iz Turske.

68 Naredba ug. ministarstva od 29. 11. 1915. br. 4291-1915. kojom se ustanovljuje maksimalna cijena, što se mogu tražiti za svinjsku mast, slaninu i svinjetinu.

69 Naredba kraljevina hrv.-slav.-dalm. odjela za narodno gospodarstvo od 12. 12. 1915. g. pod brojem III-2925 kojom se proglašava naredba kr. ugarskog ministarstva od 29.11.1915. g. br. 4291, a kojom se ustanovljuje maksimalna cijena što se može tražiti za svinjsku mast, slaninu i svinjetinu.

70 Naredba kraljevina hrv.-slav.-dalm. odjela za narodno gospodarstvo od 12. 12. 1915. g. pod brojem III-2926 kojom se proglašava naredba kr. ugarskog ministarstva od 29. 11. 1915. g. broj 4292 u predmetu iskaznica, potrebnih za otpremanje svake vrsti svinjske masti, slanine i svinjskog mesa željeznicom, brodom ili automobilom u mjesta, koje leži izvan područja zemalja svete krune Ugarske.

otpremiti na Rijeku samo uz veterinarsku svjedodžbu kojom se potvrđivalo da su dotične životinje prije i poslije klanja po nadležnom veterinaru pregledane i pronađene zdravim. Ovakve svjedodžbe smjeli su izdati, osim nadležnih veterinara i kr. kotarski (obćinski) liječnici, ako su u dotičnom mjestu obavljali službu „razgledavača“ marve i mesa za ljudski užitak. Istovarivanje je bilo dopušteno na svakoj željezničkoj postaji bez obzira je li ona proglašena postajom za tovarenje marve ili nije⁷¹. Zaklane životinje goveda, teladi, ovaca i svinja ili pošiljke svježeg mesa, mogle su se u svrhu otpreme željeznicom (lađom) bilo kuda utovariti na svakoj za to prikladnoj željezničkoj postaji, bez obzira na to je li ta postaja za tovarenje marve određena ili ne. Pošiljka zaklanih životinja (svježeg mesa) što se otpremala željeznicom na Rijeku te u Kaljevinu Ugarsku, morale su biti popraćene (proviđene) svjedodžbom oblasnog veterinara, kojim je isti potvrđivao da je dotične životinje prije i poslije klanja pregledao i zdravim pronašao. Za pošiljke svježeg mesa koje su se otpremale samo unutar područja Kaljevine Hrvatske i Slavonije te na Rijeku, mogao je u mjestima gdje nema oblasnog veterinara, rečene certifikate izdati općinski, odnosno kotarski liječnik i to u slučaju ako je u dotičnom mjestu pregled marve i mesa za ljudski užitak. Za izdavanje ovakvih certifikata izdavatelju nije pripadala nikakva naknada.⁷² Dopušten je bio uvoz svinja i goveda iz zatvorenih područja Kaljevine Slavonije i Hrvatske u sanitarnu klaonicu Bečko Novo Mesto.⁷³ Iz općina u kojima

su nastupili sporadični slučajevi šuštačva ili bjesnoće životinje za klanje mogle su se uvažati na austrijske klaonice, ako su iste potjecale iz nezaraženih dvorišta i koja nisu u neposrednoj blizini zaraženog dvorišta. Iz općina u kojima je nastupio sporadičan slučaj bedrenice, životinje su se mogle uvažati, a za klanje uvoziti bez posebne dozvole, ako su potjecale iz nezaraženog područja, koja nisu bile u neposrednoj blizini zaraženog dvorišta.⁷⁴ Dopuštalo se klanje goveda i ovaca iz zemalja Krune sv. Stjepana te uvažanje neposredno u javnu klaonicu u Resenheim u području Kraljevine Bavorske, dočim su se gradovi Detmold i Lemgo u području Kneževine Lippe do daljnjega su se brisali sa spiska javnih klaonica koje su za takav uvoz određene.⁷⁵ Glede klaonica u Njemačkoj određenih za uvoz goveda i ovaca iz zemalja Krune sv. Stjepana⁷⁶ kao i okružnica glede marve za klanje uz postojeće odobrenje za klanja životinja u St. Galenu, Bazelu, Genfu, a bilo je dopušteno i u Zurichu i to volova, bikova, ovaca i svinja i to Savezno Švicarsko vijeće davalo je ovlast pojedinim osobama za uvoz.⁷⁷ Dopušten

br. III. B.1053. glede dozvole uvoza svinja i goveda iz zatvorenih područja kraljevina Hrvatske i Slavonije u sanitarnu klaonicu u Bečko Novo mjesto.

- 71 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 4. svibnja 1904. g. br. 27778 glede odpremanja zaklane teladi, svinja itd. na Rieku.
- 72 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 26. 12. 1904. g., br. 99481 glede strukovne pregledbe životinja i životinjskih sirovina prigodom otpremanja željeznicom ili lađom.
- 73 Okružnica kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 12. 4. 1908.,

- 74 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm.- zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 30.1.1909.g. broj 768 izdana skladno sa naredbom gospodina kr. ug. ministra poljodjelstva od 29. 12. 1908. g. br. 118549 III./3 glede olakšanja uzajamnog prometa sa životinjama za klanje između kraljevina i zemlja zastupanih u carevinskom vieću i području kraljevina Hrvatske i Slavonije. Stavljena bezpredmetno van snage od 16. lipnja 1912. br. III.B.1695/2.
- 75 Okružnica kr. hrv.-slav.-dal., zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 16. 3.1909. g. br. III. B. 953/13-1908.
- 76 Okružnica kr. hrv.-slav.-dal., zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 3. 1. 1910. br. III. B.665/2 ex 1909. glede klaonica u Njemačkoj, opredieljenih za uvoz goveda i ovaca iz zemalja krune sv. Stjepana.
- 77 Okružnica kr. hrv.-slav.-dal., zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 4. 2. 1910. g. br. III. B. 2981 ex 1909. glede uvoza marve a klanje u klaonicu u Zurichu.

je bio uvoz marve za klanje u klaonicu u Rorschachu bez posebne dozvole.⁷⁸ U navedene austrijske klaonice marva se mogla uvažati bez obzira na sporadične slučajevne šuštavca ili bjesnoće.

* *Autori su koristili terminologiju povijesnih razdoblja koja su u radu izučavali.*

Sažetak

U radu je prikazan povijesni pregled postupka sa životinjama za klanje, mesa i drugih proizvoda od 13. stoljeća do 1916. g. navodeći pojedine zakonske propise koji su regulirali ovu tematiku. Tako se vidi da se na prostorima današnje RH od 13. stoljeća postoje pisani tragovi o odnosu hrvata prema životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. Od tih dana naši srednjovjekovni Statuti propisuju pregled mesa, mesnica, ribarnica, cijenu mesa, način prodaje i sl. uz propisane kazne za prekršitelje navedenih propisa. Ova pravila donesena su u Statutima u kojima su ova pravila manji njihov dio, dok podzakonske akte koji su samo posvećeni ovoj temi prvi put susrećemo od 1846. g. i 1877. g. Donošenjem veterinarskog zakona 1888. g. uslijedit će mnogi drugi zakonski propisi koji reguliraju pregled životinja za klanje, pregled trupa životinja, pregled trupa iz nužde zaklanih životinja kao i pregled bolesnih životinja, a koji će se tijekom vremena nadopunjavati, mijenjati ili donositi novi. Iz prikazanih zakonskih propisa uočavamo uvjete izvoza zdravih i bolesnih životinja iz Kraljevine Hrvatske i Slavonije u Austriju, Ugarsku, Švicarsku i dr. zemlje, to jest pojedine klaonice koje su obavljale klanje životinja po vrstama kao unaprjeđivanje stočarstva u smislu zabrane klanje mladunčadi pojedinih životinjskih vrsta.

Ključne riječi: *zakonski propisi, srednjovjekovni statuti, veterinarski zakon*

Literatura

1. ČEPULO, D. (2011): Statut paške općine. Pag-Zagreb.

78 Okružnica kr. hrv.-slav.-dal, zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 4. 2.1910. g. br. III. B. 1974. ex 1909. glede uvoza marve, a klanje klaonicu u Rorschachu bez posebne dozvole.

2. DŽAJA, P., K. SEVERIN i Ž. GRABAREVIĆ (2013a): Splitski statut (1312.) o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. Hrv. vet. vjesn. 21, 60-63.
3. DŽAJA, P., K. SEVERIN, D. AGIČIĆ, J. MIHALJ, J. STOJANOVIĆ, A. LOKIN i Ž. GRABAREVIĆ (2013b): Korčulanski statut o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. Hrv. vet. vjesn. 21, 43-47.
4. DŽAJA, P., K. SEVERIN, Ž. GRABAREVIĆ, D. AGIČIĆ i I. VRANJEŠ (2014a): Lastovski statut iz 1310.g. o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. Hrv. vet. vjesn. 22, 78-80.
5. DŽAJA, P., K. SEVERIN, Ž. GRABAREVIĆ, D. AGIČIĆ i I. VRANJEŠ (2015): Rapski statut iz 1328. g. o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. Hrv. vet. vjesn. 23, 44-46.
6. DŽAJA, P., K. SEVERIN, Ž. GRABAREVIĆ, D. AGIČIĆ i I. VRANJEŠ (2014b): Trogirski statut o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. Hrv. vet. vjesn. 22, 56-61.
7. DŽAJA, P., K. SEVERIN, Ž. GRABAREVIĆ, D. AGIČIĆ, I. VRANJEŠ i E. ŠATROVIĆ (2014c): Šibenski statut o životinjama, proizvodima životinjskog podrijetla, pastirima i lokvama. Hrv. vet. vjesn. 22, 48-54.
8. MARGETIĆ, L. (2006): Mošćenički zakoni i statuti. Adamić-Rijeka.
9. MARGETIĆ, L. (2007a): Senjski statut iz 1388. Senj. zb. 34, 5-160.
10. MARGETIĆ, L. (2007b): Statut grada Bala. Adamić-Rijeka.
11. MARGETIĆ, L. (2007c): Veprinac, Kastav, Trsat. Adamić-Rijeka.
12. MARGETIĆ, L. i P. STRČIĆ (1988): Krčki (Vrbanski statut iz 1388). Krk.
13. PERA, M. (1988): Poljički statut. Književni krug Split.
14. PETRINOVIĆ, I. (2002): Mljetski statut. Književni zavičajni klub Mljet. Split-Dubrovnik.
15. RAPIĆ, S. (1970): Varaždinski mesarski ceh. Rukopis.
16. RIMONDO, V. (1991): Hvarski statut. Književni krug Split.
17. RIMONDO, V. (1988): Statut grada Trogira. Književni krug Split.
18. SCHULZ, F. (1917): Zbirka zakona i naredaba tičućih veterinarstva. Tisak Kraljevsko zemaljske tiskare Zagreb.
19. SMREKAR, M. (1903): Priručnik za političku upravnu službu Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. IV Knjiga. Ignjat Granitz Zagreb.
20. STRAHONJA, E. (1977): Nadzor nad klanjem stoke i tržni nadzor mesa u Varaždinu u XV stoljeću. Folia historica medicinae veterinariae 1,15-22.
21. VUKOVIĆ, V. i L. KERN (1906): Zbirka zakona, naredba i propisa valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju što se odnose na Veterinarstvo. Vilim Eisenstadter Zagreb.
22. ZAVRNIK, F. (1931): Naša veterinarska Historija. Jugosl. vet. vjesnik 10-11, 248-256.

The Legislation on the Method of Animals Slaughtering, Meat Sale and Products of Animal Origin from the 13th Century to 1916 in Croatia (Part I.)

Petar DŽAJA, DVM, PhD, Full Professor, Krešimir SEVERIN, DVM, PhD, Associate Professor, Željko GRABAREVIĆ, DVM, PhD, Full Professor, Faculty of Veterinary Medicine, University of Zagreb, Croatia; Damir AGIČIĆ, DVM, Veterinary Directorate, Ministry of Agriculture Republic of Croatia, Zagreb, Croatia; Marijan BENIĆ, DVM, PhD, Sanatio d.o.o., Croatia; Zrinka PERIĆ, DVM, Pia-vet d.o.o., Croatia; Jozo GRBAVAC, DVM, PhD, Faculty of Agriculture and Foodbiotechnology University of Mostar, Bosnia and Herzegovina

In this paper are presented historic overview of animals for slaughter, meat and other products from the 13th century to 1916 specifying certain legal regulations covering this subject. Thus can be seen that in the region of present-day Republic of Croatia from the 13th century exist written records on the relationship between the Croatian man to animals and animal products. Since those days our medieval statutes prescribe examination of meat, butcher, fishmarket, the price of meat, manner of sale, etc. with prescribed sentences for offender these regulations. These rules were adopted from the statutes in which these rules smaller part, while the by-laws that are just dedicated to this subject first encounter from the 1846 and the 1877. The adoption of Veterinary Act in 1888 will be followed by many

other legal regulations governing inspection of animals for slaughter, inspection bodies of animals, review of carcass referred emergency slaughtered animals, as well as an overview of diseased animals, and which will be supplemented over time, modify or make a new one. From the presented legislation can be observed conditions of export healthy and diseased animals from the Croatian and Slavonian Kingdom to Austria, Hungary, Switzerland and other countries *i.e.* certain slaughterhouses which performed the slaughter of animals by species as improving livestock production in aspect of prohibition the slaughter of offspring of certain animal species.

Key words: *Legislation, Medieval statutes, Veterinary act*